

Arab tilidagi muzakkar va muannas kategoriyalarining grammatik tizimdagi o'рни

Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti

Sharq tillari va adabiyoti instituti

Filologiya va tillarni o'qitish: arab tili

1-kurs talabasi

Baxtiyorova Madina Jasur qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada arab tilidagi jins kategoriyasi - muzakkar va muannas tushunchalari lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. Arab tilida jinsning grammatik, semantik va morfologik xususiyatlari, uning ot, sifat, fe'l va olmoshlardagi ifodalanishi ilmiy asosda o'rganiladi. Shuningdek, haqiqiy va majoziy muannas tushunchalari, muannaslik belgilarining turlari hamda jins kategoriyasining nutq va matn tuzilishidagi ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari arab tilida jins kategoriyasi muhim grammatik vosita ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: arab tili, jins kategoriyasi, muzakkar, muannas, grammatika, morfologiya, semantika.

Аннотация: В данной статье с лингвистической точки зрения анализируется категория рода в арабском языке - понятия мужского (**музаккар**) и женского (**муаннас**). На научной основе рассматриваются грамматические, семантические и морфологические особенности рода в арабском языке, а также его выражение в существительных, прилагательных, глаголах и местоимениях. Кроме того, освещаются понятия реального и переносного женского рода, виды показателей женского рода и значение категории рода в структуре речи и текста. Результаты исследования показывают, что категория рода является важным грамматическим средством в арабском языке.

Ключевые слова: арабский язык, категория рода, мужской род, женский род, грамматика, морфология, семантика.

Abstract: This article provides a linguistic analysis of the gender category in the Arabic language, focusing on the concepts of masculine (**muzakkar**) and feminine (**muannas**). The grammatical, semantic, and morphological features of gender in Arabic, as well as its expression in nouns, adjectives, verbs, and pronouns, are examined on a scientific basis. In addition, the notions of real and metaphorical feminine, the types of feminine markers, and the role of the gender category in speech and text structure are discussed. The research results demonstrate that the gender category is an important grammatical tool in the Arabic language.

Keywords: Arabic language, gender category, masculine, feminine, grammar, morphology, semantics.

1. Kirish (Introduction)

Arab tili grammatik tizimi murakkab va puxta shakllangan tizimlardan biri hisoblanadi. Ushbu tizimda jins kategoriyasi (التذكير والتأنيث) muhim o'rin egallaydi. Arab tilida deyarli barcha otlar, sifatlar, olmoshlar va fe'llar jins jihatdan farqlanadi. Bu holat arab tilini o'rganayotganlar uchun muhim nazariy va amaliy masalalardan biri hisoblanadi. Jins kategoriyasi nafaqat biologik jinsni, balki grammatik va semantik jihatlarni ham ifodalaydi. Arab tilida jins masalasini to'g'ri tushunish gap tuzilishi, moslashuv (muvofoqa), so'zlar o'rtasidagi grammatik bog'lanishlarni anglashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolaning maqsadi arab tilida jins kategoriyasining nazariy asoslari va amaliy qo'llanilishini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

2. Adabiyotlarni o'rganish.

Arab tilida jins kategoriyasi masalasi klassik va zamonaviy grammatik manbalarda tizimli va izchil tarzda yoritilgan. Klassik arab tilshunosligi namoyandalari, xususan, Sibavayh, Ibn Hishom va Zamaxshariy kabi mashhur grammatiklar o'zlarining fundamental asarlarida muzakkar va muannas tushunchalariga alohida e'tibor qaratganlar. Ular jins kategoriyasini arab tilining asosiy grammatik hodisalaridan biri sifatida baholab, muannaslikni aniqlash mezonlari, uning morfologik belgilarini hamda haqiqiy va majoziy muannas o'rtasidagi farqlarni batafsil tahlil qilganlar. Klassik manbalarda keltirilgan misollar orqali jins kategoriyasining nafaqat grammatik, balki semantik jihatlari ham ochib berilgan. Xususan, muannaslik belgilarining turlari va ularning qo'llanish holatlari klassik grammatikalarda qat'iy me'yorlar asosida yoritilgan bo'lib, bu holat arab tilida jins kategoriyasining normativ xarakterga ega ekanini ko'rsatadi. Shuningdek, klassik grammatiklar ayrim so'zlarning tashqi muannaslik belgilarisiz muannas sifatida qo'llanilishini tilning an'anaviy xususiyati sifatida izohlaganlar. Zamonaviy tilshunoslikda esa arab tilidagi jins kategoriyasi yangi metodologik yondashuvlar asosida o'rganilmoqda. Zamonaviy tadqiqotlarda jins kategoriyasi strukturaviy va funksional jihatdan tahlil qilinib, uning til tizimidagi o'rni hamda nutq jarayonidagi vazifalari aniqlanmoqda. Ayniqsa, jins kategoriyasining sintaktik moslashuvdagi roli, kommunikativ ahamiyati va matn tuzilishiga ta'siri alohida tadqiqot obyekti sifatida qaralmoqda. Bundan tashqari, qiyosiy tilshunoslik doirasida arab tilidagi jins kategoriyasining boshqa tillar, jumladan, o'zbek va ingliz tillari bilan qiyosiy tahlili ham olib borilgan. Ushbu tadqiqotlar natijalari arab tilida jinsning grammatik jihatdan aniq tizimga ega ekanini, o'zbek tilida esa grammatik jins kategoriyasi mavjud emasligini, ingliz tilida esa

www.innovativepublication.uz

jinsning cheklangan va asosan semantik darajada namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Adabiyotlar tahlili shuni tasdiqlaydiki, arab tilidagi jins kategoriyasi nafaqat grammatik hodisa, balki semantik va funksional jihatdan ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan murakkab lingvistik tizimdir.

3. Metodologiya (Methodology)

Mazkur tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- tavsifiy metod;
- tarixiy-grammatik tahlil;
- qiyosiy metod;
- misollar asosida tahlil qilish.

Mazkur tadqiqotda arab tilidagi jins kategoriyasini o'rganishda bir qator lingvistik metodlardan foydalanildi. Jumladan, tavsifiy metod orqali muzakkar va muannas tushunchalarining grammatik hamda semantik xususiyatlari izchil bayon qilindi. Tarixiy-grammatik tahlil metodi yordamida jins kategoriyasining arab tilidagi shakllanishi va rivojlanish jarayoni tahlil qilindi. Qiyosiy metod asosida muzakkar va muannas shakllar, shuningdek, haqiqiy va majoziy muannas turlari o'zaro taqqoslandi. Misollar asosida tahlil qilish metodi esa nazariy xulosalarni amaliy materiallar bilan mustahkamlashga xizmat qildi.

4. Muhokama.

Olingan natijalar arab tilida jins kategoriyasi murakkab va ko'p qirrali grammatik tizim ekanini tasdiqlaydi. Muzakkar va muannas jinslarining mavjudligi arab tilida nafaqat biologik farqlanishni, balki grammatik va morfologik mezonlar asosida shakllangan jins tizimini aks ettiradi. Muzakkar jins ko'pincha erkak shaxs va mavjudotlarni ifodalasa-da, muannaslik belgilariga ega bo'lmagan ko'plab jonsiz otlar ham an'anaviy ravishda muzakkar sifatida qabul qilinadi. Bu holat jinsni aniqlashda biologik omil doimo hal qiluvchi emasligini ko'rsatadi.

Muannas jinsini ajratishda esa bir qator aniq grammatik mezonlar mavjud. Avvalo, biologik ayollikni bildiruvchi birliklar haqiqiy muannas sifatida tan olinadi. Bunga qo'shimcha ravishda, tā' marbūta, alif maqṣūra va alif mamdūda kabi morfologik ko'rsatkichlar muannaslikni aniqlashda asosiy belgilar sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, ayrim so'zlarning hech qanday tashqi belgiga ega bo'lmasdan muannas jinsiga mansubligi jinsni aniqlashda semantik va leksik an'ananing muhim o'rin tutishini ko'rsatadi. Muzakkar va

muannas jinslarini ajratish jarayonida grammatik moslashuv muhim diagnostik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Fe’l, sifat va olmoshlarning gap tarkibida ot jinsiga qarab moslashuvi jinsni aniqlash imkonini beradi. Ayniqsa, fe’l shaklining ega jinsiga muvofiq o‘zgarishi nutqda jinsni aniqlashning muhim mezonlaridan biri hisoblanadi. Bu jihat jins kategoriyasining sintaktik darajada ham faol ishlashini tasdiqlaydi.

Shu nuqtai nazardan, muzakkar va muannas jinslarini to‘g‘ri ajratish arab tilini o‘rganish va o‘qitishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Jinsni noto‘g‘ri aniqlash grammatik moslashuvning buzilishiga olib kelishi mumkin. Demak, jins kategoriyasini morfologik, semantik va sintaktik mezonlar asosida kompleks tarzda o‘rganish arab tilining grammatik tizimini chuqur anglashga xizmat qiladi.

5.Natija.

Tadqiqot natijalari arab tilida jins kategoriyasi grammatik tizimning asosiy va ajralmas tarkibiy qismi ekanini ko‘rsatdi. O‘rganish jarayonida muzakkar va muannas tushunchalari orqali jinsning ot, sifat, fe’l va olmoshlarda muntazam ifodalanishi aniqlandi. Muzakkar shakl erkak jinsiga oid nomlar bilan bir qatorda muannaslik belgilari mavjud bo‘lmagan ko‘plab jonsiz predmet va tushunchalarni ham qamrab olishi aniqlashtirildi. Bu esa jins kategoriyasining biologik omildan ko‘ra grammatik me‘yorlarga ko‘proq tayanishini ko‘rsatdi. Shuningdek, muannas tushunchasining haqiqiy va majoziy turlari mavjudligi tasdiqlandi. Haqiqiy muannas biologik ayollikni ifodalovchi so‘zlarda, majoziy muannas esa biologik jinsga ega bo‘lmagan, ammo grammatik jihatdan muannas sifatida qabul qilingan birliklarda namoyon bo‘lishi aniqlangan. Tadqiqot davomida muannaslikni bildiruvchi asosiy morfologik belgilar - tā’ marbūṭa, alif maqṣūra va alif mamdūda - jinsni ifodalashda yetakchi vositalar ekani belgilandi. Shu bilan birga, ayrim muannas birliklarning tashqi belgilersiz qo‘llanishi ham qayd etildi. Bundan tashqari, jins kategoriyasining grammatik moslashuvdagi roli aniqlanib, sifatlarning otga, fe’llarning egaga hamda olmoshlarning jinsga moslashishi arab tilida sintaktik tizim barqarorligini ta’minlashi ko‘rsatildi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, o‘tkazilgan tadqiqot arab tilida jins kategoriyasi ya’ni muzakkar va muannas tushunchalari, grammatik tizimning fundamental va ajralmas tarkibiy qismi ekanini ilmiy jihatdan tasdiqladi. Tahlillar jins kategoriyasining biologik omillardan ko‘ra grammatik me‘yorlarga ko‘proq tayanishini, ayniqsa muzakkar shaklning jonsiz predmet va mavhum tushunchalarni ham qamrab olishi orqali yaqqol namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Muannas tushunchasining haqiqiy va majoziy turlarga ajralishi esa arab tilida jins kategoriyasining semantik va strukturaviy murakkabligini ifodalaydi. Shuningdek, muannaslikni bildiruvchi asosiy morfologik belgilar bilan bir qatorda tashqi belgilersiz muannas birliklarning mavjudligi til tizimining tarixiy va an’anaviy xususiyatlari bilan

bog'liqligini ko'rsatadi. Umuman olganda, jins kategoriyasining grammatik moslashuvdagi faol ishtiroki, ot, sifat, fe'l va olmoshlar o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlab, arab tilining sintaktik barqarorligi va kommunikativ aniqligini belgilovchi muhim lingvistik omil ekanini yana bir bor tasdiqlaydi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. N.Ibrohimov. Arab tili grammatikasi 1-qism. “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”.:T1997.
2. Abdujabborov A. Arab tili. Darslik. - Toshkent, 2005
3. N.Ibrohimov, M.Yusupov, A.Oripov. Arab tili grammatikasi.O'quv qo'llanma. Toshkent, 2024
- 4.www.arabic.uz